

ett land som Ryssland utan att återinskriva berättelsen om en ny sexuell järnridå?

En tredje, relaterad, fundering handlar om på vilket sätt förutsättningarna för homonationalismen, och dess generaliserande och essentialiserande uppdelning mellan ett "tolerant väst" och ett "intolerant icke-väst", förändras utifrån dagens skiftande geopolitiska realiteter och uppkomsten av nya (eller nygamla) skiljelinjer och allianser. Trots att nationalisterna i vissa fall visat sig villiga att inkorporera homosexuella i den nationella gemenskapen (om än villkorligen), finns uppenbarligen också utrymme för en familjekonservativ (hetero-)nationalism av mer klassiskt snitt. De styrande nationalistpartierna i Polen och Ungern positionerar sig som tillhörande en kristen, västerländsk och europeisk civilisation (även om de är kritiska mot EU) som avgränsas gentemot ett "barbariskt öst" (omväxlande förkroppsligat av muslimska flyktingar och Putins Ryssland), men bedriver, i motsats till sina syskonpartier i exempelvis Nederländerna i Frankrike, en entydigt hbtq-fientlig politik där sexuella avvikare framställs som nationens fiender. Den nuvarande amerikanska regeringen har inte bara uttryckt sympati för auktoritära och homofientliga ledare som Putin och Erdogan, utan står (trots Trumps flirtande med homonationalistisk retorik under valkampanjen) för en klassisk högerkristen familjepolitik och har redan nedmonterat bland annat ett federalt skydd mot diskriminering av transpersoner. USA:s vicepresident har kallat samkönade äktenskap ett tecken på "samhällskollaps" och förespråkar "conversion therapy" för homosexuella. Givet dessa förändrade realiteter kan det bli svårare att hävda att det går en tydlig sexualpolitisk skiljelinje mellan väst och öst, och på ett tvärsäkert sätt påstå att utvecklingen går "framåt här" och "bakåt där". Det finns också idag exempel på begynnande allianser, som exempelvis sammanbinder kampen mot homofobi och islamofobi. Sörbergs bok, som är slutförd strax efter det amerikanska presidentvalet, uttrycker både

oro och visst hopp kring hur sexualitetspolitiska frågor kan komma att föras i detta nya politiska klimat, en ambivalens jag själv delar. Oavsett vilket utgör *Homonationalism* en värdefull utgångspunkt för vidare konversationer om sexualitet, nationalism, geopolitik och inkluderingsparadoxer.

REFERENSER

- Brown, Wendy, 2006. *Regulating Aversion: Tolerance in the Age of Identity and Empire*. Princeton: Princeton University Press.
- Mulinari, Diana, 2016. "Gender Equality under Threat? Exploring the Paradoxes of an Ethno-Nationalist Political Party", i Martinsson, Lena – Griffin, Gabriele & Giritli Nygren, Katarina (red.), *Challenging the Myth of Gender Equality in Sweden*. Bristol: Policy Press.
- Puar, Jasbir, 2007. *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times*. London: Duke University Press.
- Weiss, Meredith L. & Bosia, Michael J., 2013. *Global Homophobia: States, Movements, and the Politics of Oppression*. Urbana: University of Illinois Press.

Emil Edenberg är verksam vid Centre for Baltic and East European Studies, Södertörns högskola, Stockholm.
E-post: emil.edenberg@sh.se

Gustafsson, Sofie, 2016. *Medborgarskapande på olika villkor. Självbilder, skolkoder och syn på kunskap i den svenska gymnasieskolan*. Lund: Statsvetenskapliga institutionen.

Anmälan av Maria Jansson

När klassen med elever från individuella programmet (IV) ska gå in i matsalen på grundskolan för att äta lunch stoppas de av personalen: ska de verkligen äta här? Lite senare förklarar en av grundskollärarna att lågstadiet barnen kan bli rädda för eleverna från IV. När det hela väl är utrett och de tar plats i matsalen kretsar en av lärarna

runt deras bord och "vaktar" på dem, trots att de har sina egna lärare med sig. Detta är en av många iakttagelser som Sofie Gustafsson delar med sig av från sina fältarbeten i en IV-klass och i en klass på samhällsvetenskapliga programmet i avhandlingen *Medborgarskapande på olika villkor. Självbilder, skolkoder och syn på kunskap i den svenska gymnasieskolan*.

Avhandlingen handlar om hur eleverna i de två klasserna på gymnasiet skapas och skapar sig själva som medborgare och på vilka villkor detta medborgarskapande sker. Berättelsen från skolmatsalen vittnar om hur de måste förhålla sig till att andra bemöter dem som potentiellt farliga och som utanförstående. Mot bakgrund av att allt fler elever idag går ut grundskolan utan gymnasiebehörighet, och därmed placeras i individuella program eller så kallade introduktionsprogram, så berör avhandlingen aktuella frågor. Den målar upp en skrämmande bild av demokrati- och medborgarskapsaspekterna som följer på sorteringen av elever i två kategorier: de som "klarat" grundskolan och de som inte gjort det.

Sofie Gustafssons utgångspunkt är att skolans uppdrag att fostra demokratiska medborgare är villkorat av samhällets idéer om medborgarskap, samtidigt som skolan blir medskapare av dessa idéer. Syftet är att "förstå processen av medborgarskapande", och att "utveckla ett teoretiskt ramverk som hjälper oss att förstå vad som händer i gymnasieskolan" när ungdomar ska fostras till medborgare samt att visa "hur vardagliga händelser i skolans klassrum hänger samman med processen av medborgarskapande" (s 19). Avhandlingen har således en ambition att knyta samman klassrummet med samhället, att koppla mikronivån till makronivån.

Medborgarskapsdimensionerna "känsla" och "praktik" (s 24) står i förgrunden och de formella aspekterna lämnas därhän. För att fånga medborgarskapandet har författaren genomfört ett imponerande fältarbete som inkluderar deltagande observation, intervjuer, fokusgrupper och berättelser som eleverna

själva skrivit enligt ett format inspirerat av så kallat minnesarbete. Hennes analys visar hur eleverna i interaktion med andra skapar sina självbilder, hur de förhåller sig till skolkoder definierade som de implicita och explicita normer och regler som finns på skolan, samt vilka kunskapsideal som genomsyrar undervisningen. Ur analyserna av dessa tre aspekter dras sedan slutsatser om hur eleverna skapar sig en identitet som medborgare i ett demokratiskt samhälle. Resultatet av studien tyder på att skillnaderna mellan medborgarskapandet i IV-klassen och i samhällsvetarklassen, som studerar vid en skola som betraktas som bra eller rent av som en elitskola, är stora.

SKILLNADER I SJÄLVBILDER, SKOLKODER OCH KUNSKAPSSYN

IV-klassens självbild handlar i mycket om att förklara sitt "misslyckande". De förhåller sig också till ett gangster-ideal inspirerat av populärkulturella uttryck som glorifierar en position utanför samhället och lagen. I samhällsklassen konstruerar sig eleverna däremot som dugliga och utarbetar strategier för att bete sig som "MVG-elever". Dessa studenter tvingas istället förhålla sig till den ambivalenta bilden av en "pluggis", där de å ena sidan vill prestera bra, men å andra sidan helst inte erkänna att de lägger ner mycket arbete för att få bra betyg.

Skolkoderna, de normer och regler som genomsyrar skolan, skiljer sig också åt mellan de två klasserna. Här analyserar Sofie Gustafsson vilken typ av makt som utövas mot eleverna och använder sig av en foucauldiansk begreppsapparat. Pastoral makt är verksam i båda skolorna. Detta tar sig uttryck i att lärarna bemödar sig om att lära känna eleverna och visa omsorg om dem, samtidigt som de besitter makt över elevernas framtid då de sätter betyg. I IV-klassen är det exempelvis lärarnas bedömningar som avgör om en elev är redo för att gå över till ett vanligt gymnasieprogram. I övrigt verkar makten i IV-klassen främst genom disciplin och kontroll, medan samhällsklassen mer styrs genom frihet

kopplat till ansvar, något som författaren kallar *governmentality*.

Undervisningen i IV klassen domineras av en kunskapssyn där eleverna ska lära sig fakta. De förväntas inte kunna analysera eller diskutera sig fram till kunskap. Detta menar författaren signalerar att eleverna förväntas delta som "folket" eller "massan" i en elitdemokrati, att de förväntas kunna välja men inte delta. I än mindre utsträckning förväntas de tillhöra ledarna eller beslutsfattarna i samhället. I samhällsvetarklassen däremot värderas analys och samtal högt. Detta menar författaren signalerar en kunskapsmodell som passar för en deliberativ demokrati där medborgaridealet är medverkan och deltagande. Eleverna i den här klassen förstår också att de kanske kommer att tillhöra det beslutsfattande skiktet i samhället.

METOD, MATERIAL OCH TEORETISKT RAMVERK

Avhandlingens resultat är utvunna ur ett stort empiriskt material. De omfattande fältarbeten som ligger bakom materialinsamlingen hör till avhandlingens stora förtjänster. Författaren diskuterar också utförligt de problem och dilemman som etnografiska metoder för med sig. Materialet presenteras på ett sätt som får läsaren att känna att hon eller han får följa med in i de två klassrummen och många ögonblicksbilder och insikter i elevernas egna resonemang kring sin skolvardag presenteras. Till de mer rörande episoderna hör pojken som kommit in på samhällsprogrammet men som tidigare gått i en skola som inte har så gott rykte. Hans förvåning över att eleverna ber varandra dra in benen när de inte kommer förbi mellan bänkarna istället för att sparka undan dem speglar en skolornas kulturkrock. Det visar på de många små saker elever behöver hantera i en flytt från en skolkontext till en annan.

Hur bearbetningen av det stora materialet har gått till, hade kanske förtjänat lite mer diskussion, men som det presenteras i avhandlingen är materialet sorterat för att belysa de

tre dimensioner som författaren menar är centrala för elevernas medborgarskapande: självbilder, skolkoder och kunskapssyn.

Inledningsvis beskrivs den modell för medborgarskap som är central för avhandlingen. Där skiljer författaren mellan de som hör till värdegemenskapen och de som inte gör det. Bland de som innesluts i värdegemenskapen görs en uppdelning mellan "goda toleranta" medborgare och "tolererade" medborgare. Till den första kategorin hör samhällets ledande skikt, de som har en position som gör att de sällan ifrågasätts som medborgare, exempelvis politiker, läkare och professorer. Till den andra hör de som är kompetenta medborgare, som arbetar och betalar skatt, men som, om något oförutsett händer, riskerar att falla ut ur värdegemenskapen. Utanför värdegemenskapen finns kategorierna icke-medborgare, de som saknar formellt medborgarskap och "misslyckade" medborgare. De misslyckade medborgarna karaktäriseras av att de saknar något för att kvala in som tolererade medborgare. De kanske är bidragstagare, de kanske inte kan tala svenska eller de kanske sitter i fängelse.

Modellen återkommer i slutet av avhandlingen där eleverna i IV-klassen sorteras in mellan kategorierna misslyckade medborgare och tolererade medborgare, medan samhällsklassens elever befinner sig endera i kategorin goda, toleranta medborgare eller tolererade medborgare. Tyvärr förblir flera aspekter av modellen lite oklara för läsaren. Är modellen subjektiv, handlar den om hur människor själva förhandlar sitt medborgarskap? Eller ska modellen ge en bild av samhällets idéer om medborgarskap? Eller finns det rent av objektiva kriterier för hur man ska placera individer i modellen? Det är också lite oklart hur modellen relaterar till de tre dimensionerna: självbilder, skolkoder och kunskapssyn. En mer utförlig diskussion på dessa punkter hade underlättat för läsaren och stärkt avhandlingen, då denna modell är det som knyter ihop och ringar in avhandlingens centrala tema.

MÅNGA TEORETISKA INGÅNGAR

Utöver de teorier om medborgarskap som introduceras initialt, utgår varje empiriskt kapitel från ett eget teoretiskt och analytiskt ramverk. I det första kapitlet om självbilder utgår författaren från symbolisk interaktionism och dess antaganden om hur "självet", "miget" och "jaget" formas i interaktionen mellan den egna medvetenheten och den generaliserade respektive signifikanta andras föreställningar. Dessa verktyg ger författaren möjligheter att genom elevernas egna berättelser och författarens observationer av elever och lärare generera bilder av både hur eleverna uppfattar sig och vad de upplever att de måste förhålla sig till. Exempelvis måste IV-klassen förhålla sig till sina upplevelser av att andra betraktar dem som farliga, kriminella och misslyckade. Något som inte minst speglas i berättelsen om vad som hände i skolmatsalen.

Det andra empiriska kapitlet vägleds av en diskussion av Foucault och de olika sätten som pastoral makt, disciplinering och kontroll samt governmentality kan iaktas i materialet. Diskussionen om pastoral makt är spännande och pekar på dimensioner av undervisning som oftare borde problematiseras. Vad betyder det för relationerna i skolan och för villkoren för lärandet att lärarna sätter betyg och gör bedömningar som har avgörande betydelse för elevernas framtid? Däremot uppfattar jag diskussionen om disciplinering som lite förenklad. I IV-klassen kämpar lärarna hårt för att eleverna ska vara tysta, räcka upp handen och komma ihåg att ta med sig penna och suddgummi till lektionerna. Men de teoretiskt viktiga elementen i disciplineringsprocessen återfinns också i samhällsklassen, och kanske är det ännu mer effektivt där, eftersom det sker mer subtilt. Frågan är om det verkligen är möjligt att se disciplinering och governmentality som ömsesidigt uteslutande kategorier på det sätt som görs i avhandlingen.

Det tredje empiriska kapitlet, slutligen, använder sig av en kombination av typologier

för demokrati (demokratimodellerna deliberativ demokrati och elitdemokrati) och lärande. Lärandetypologin tas fram genom att kombinera teori om lärande med läroplansbeskrivningar. Den väsentliga skiljelinjen dras mellan lärande med fokus på fakta å ena sidan och analys och samtal å den andra. Den första länkas till elitdemokrati, där eleverna förväntas lära sig att identifiera åsikter och att välja, men inte att kritisera eller formulera egna åsikter. Den andra länkas till deliberativ demokrati där eleverna, enligt författaren, lär sig att formulera egna åsikter och kritisera andras. Och kanske viktigast av allt lär de sig att de kan bli de som styr och leder.

En fråga jag ställer mig när jag läser detta kapitel är vilket lärande det är som "mäts". Visserligen presenteras övertygande argument för att de pedagogiska formerna och innehållet i undervisningen skiljer sig åt i de två klasserna. Samtidigt presenteras flera exempel på när IV-klassens elever oväntat gör analyser och för kunskapsgenererande samtal. Till exempel verkar eleverna ganska lätt genomskåda den skönlitterära bok som satt ett fingerat namn på stadsdelen Rosengård. Här skymtar både skarpa och en analytisk förmåga hos eleverna i IV-klassen. De genomskådar villkoren för personer som liksom de själva bor i förorter med "dåligt rykte". Frågan blir då om det som undersöks är det lärande som faktiskt sker, eller om tolkningen handlar om vad de pedagogiska metoderna ger för signaler om vad som ska läras. Denna problematik går också tillbaka till avhandlingens fråga om medborgarskapande: hur går denna process till? Vem och vad är det som bestämmer vilket medborgarskapande som sker och hur kan processen studeras?

Delvis kan dessa problem och det faktum att de lämnas outhärliga hänföras till att de tre empiriska kapitlen vilar på olika teoretiska antaganden som inte självklart går hand i hand. Dessutom är det oklart hur dessa teorier är kopplade till den diskussion om medborgarskap som presenteras inledningsvis. De valda teorierna fungerar ganska bra som

sorterings- och analysverktyg i respektive kapitel, men eftersom de har så olika grundantaganden erbjuder de inte något sammanhållet ramverk som underlättar för författaren att knyta empirin till medborgarskapsbegreppet och den övergripande analysmodellen. Teorierna utgör därmed inte heller de verktyg som behövs för att reda ut relationen mellan mikro och makro, mellan elevernas självbilder och villkoren för deras medborgarskapande.

VIKTIGT OCH AKTUELLT TEMA

Dessa invändningar till trots är avhandlingen väl värd att läsas. Jag hoppas att den hittar sin väg till en bredare läsekrets av personer som verkar i eller är intresserade av skola och utbildning. Författarens generositet med empiriska exempel gör att avhandlingen är både lättläst och har en viss igenkänningsfaktor. Samtidigt ställs viktiga och centrala frågor om relationen mellan utbildning och lärande å ena sidan och demokrati och medborgarskap å den andra. Avhandlingen berör också ett aktuellt tema. Andelen elever som går ut grundskolan utan gymnasiebehörighet ökar och fördelningen av dessa elever speglar olika maktordningar i samhället (Skolverket 2016: 39–40). I OECD's rekommendationer efter den senaste PISA-undersökningen, varnas för att introduktionsprogrammen "...may become an option for selecting and tracking low-performing students. These [introductory programmes] should be closely monitored and evaluated to ensure that they do not become a dead end." (OECD 2015: 99)

Vid disputationen påpekade Sofie Gustafsson att ett målrelaterat betygssystem till skillnad från ett relativt alltid innebär att elever kan bli underkända. Ett relativt betygssystem är liksom ett målrelaterat system både sorterande och graderande, men att få ett dåligt betyg skiljer sig markant från att vara underkänd.

Denna tanke är väl värd att diskuteras vidare och leder in på en konsekvens av den verklighet som Sofie Gustafsson beskriver och som jag funderat mycket över sedan jag läste

avhandlingen. Hennes analys ger vid handen att eleverna på det individuella programmet uppfattar sig som utanför det normala, utanför värdegemenskapen. Det är en självbild som också avspeglas i deras omgivningsreaktioner på dem som misslyckade, bråkiga och rent av kriminella. Eleverna vill alla komma bort från IV och inneslutas i den erkända gemenskap som ett vanligt gymnasieprogram innebär. Detta mål når man, enligt vad som framkommer i avhandlingen, genom att klara de nationella proven. I ljuset av Sofie Gustafssons diskussion om medborgarskap innebär detta att medborgarskapet som "känsla" och "praktik" är villkorat av att klara de nationella proven. Jag kan inte frigöra mig från det obehag och den intolerans som ett sådant system signalerar: att medborgarskap är avhängigt de nationella proven. Här finns i avhandlingen en tydlig adress till politiker och beslutsfattare: var det verkligen meningen att det skulle bli så här?

REFERENSER

- OECD, 2015. *Improving Schools in Sweden. An OECD Perspective*. <http://www.oecd.org/edu/school/Improving-Schools-in-Sweden.pdf> (hämtad 2015-03-07).
- Skolverket, 2016. *Beskrivande data 2015, förskola, skola och vuxenutbildning. Rapport 434*. https://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2Fblob%2Fpdf3657.pdf%3Fk%3D3657 (hämtad 2015-03-07).
- Maria Jansson är docent vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.
E-post: maria.jansson@statsvet.su.se